

Тимошенко М.О.,
кандидат юридичних наук, проректор
Європейського університету
ORCID: 0000-0003-2584-5731

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІОЛОГО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПРИЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ

ON THE QUESTION OF THE SOCIOLOGICAL AND LEGAL CONTENT OF THE PURPOSE OF EDUCATION

У статті обґрунтовано соціальну сутність та призначення освіти та вищої освіти зокрема у контексті конституційно-правового закріплення права на освіту. Реалізації цього права кореспондує обов'язок держави забезпечувати функціонування мережі освітніх закладів, рівний доступ до освітніх послуг, розвиток законодавства про освіту, формування системи працевлаштування випускників навчальних закладів, створення гарантій використання цього права. Отримання вищої освіти стає найбільш значимою для кожної людини соціальною потребою, задоволення якої сприяє створенню гідних умов життя кожному, справді вільному і всебічному розвитку людської особистості. Адаже саме реалізуючи конституційне право на вищу освіту, людина долучається до процесу набуття знань, умінь, навичок, інформації, до духовно-культурних цінностей людської цивілізації. У статті проаналізовано підходи до розуміння сутності і призначення освіти в українській та зарубіжній літературі. Освіта розглядається як юридична категорія, що позначає правовий інститут, урегульований нормами міжнародного й національного права. Освіта в юридичному вимірі трактується як суспільні відносини, урегульовані нормами права, у яких формується й реалізується державна політика, визначаються стандарти освітньої діяльності, здійснюється адміністрування у сфері освіти, забезпечується якість освіти тощо, а також як сфера реалізації фізичними особами їх прав на освіту. Автор визначає як освіту і сферу функціонування уповноважених державних органів, юридичних осіб публічного права, у межах повноважень яких створюються умови для реалізації суб'єктивних прав на освіту.

На підставі аналізу соціологічних та правових елементів права на вищу освіту, яка в умовах глобалізації соціальних, економічних, культурних та інших процесів у масштабах сучасної цивілізації стає невіддільним складником та зумовлюючим фактором подальшого суспільного прогресу, зроблено висновок про перетворення права на вищу освіту на обов'язковий елемент людської культури і цивілізації в сучасних умовах, необхідність надання широкого доступу до вищої освіти представникам різних верств суспільства. Це, зокрема, стало предметом теоретичного осмислення у філософських та соціологічних концепціях Д. Белла, М. Маклюєна, О. Тоффлера та інших вчених, згідно з якими вища освіта стає обов'язковою умовою соціалізації особистості, залучення її до суспільних процесів.

Ключові слова: освіта, вища освіта, конституційне право на освіту, освітні послуги, соціальне призначення права на вищу освіту.

The article substantiates the social essence and purpose of education and higher education, in particular in the context of the constitutional and legal consolidation of the right to education. The realization of this right corresponds to the obligation of the state to ensure the functioning of the network of educational institutions, equal access to educational services, development of legislation on education, formation of the employment system for graduates of educational institutions, creation of guarantees for this right. Since realizing the constitutional right to higher education a person joins the process of acquiring knowledge, skills, information, spiritual and cultural values of human civilization, higher education becomes the most important social need for everyone, the satisfaction of which contributes to creating decent living conditions for everyone, truly free and comprehensive development of the human personality. The article analyzes the approaches to understanding the essence and purpose of education in Ukrainian and foreign literature. Education is seen as a legal category denoting a legal institution governed by international and national law. Education in the legal dimension is interpreted as social relations regulated by law, in which state policy is formed and implemented, standards of educational activities are determined, education is administered, quality of education is ensured, etc., as well as the sphere of realization of their rights to education. The author sees education as the sphere of functioning of authorized state bodies, legal entities of public law, within the powers conditions are created for the realization of subjective rights to education.

Based on the analysis of sociological and legal elements of the right to higher education, which in the context of globalization of social, economic, cultural and other processes in modern civilization becomes an integral part and determinant of further social progress, concluded that the right to higher education element of human culture and civilization in modern conditions, the need to provide wide access to higher education to various segments of society, which has become the subject of theoretical understanding in the philosophical and sociological concepts of D. Bell, M. McLuhan, O. Toffler and other scientists, for which higher education becomes a prerequisite for socialization as a person, his involvement in social processes.

Key words: education, higher education, constitutional right to education, educational services, social purpose of the right to higher education.

Постановка проблеми. Право на вищу освіту є невіддільним складником конституційного права на освіту. Реалізації цього права кореспондує обов'язок держави забезпечувати функціонування мережі освітніх закладів, рівний доступ до освітніх послуг, розвиток законодавства про освіту, формування системи працевлаштування випускників навчальних закладів, створення гарантій використання цього права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання юридичного змісту права на освіту, його конституційного закріплення та реалізації (гарантування), у тому числі у сфері вищої освіти, досліджували такі вчені, як А. Алексєєв, В. Андрущенко, Д. Белл, В. Боняк, Н. Губерська, В. Журавський, М. Кастельс, Ю. Кириченко, Р. Ковальчук, М. Маклюен, М. Мацькевич, О. Мельничук, М. Де Сальвіа, Р. Стефанчук та інші.

Метою статті є з'ясування соціального призначення освіти загалом та вищої освіти зокрема, відображення цього феномену в українській та зарубіжній юридичній науці.

Виклад основного матеріалу. Модернізація суспільного і державного розвитку на сучасному етапі невіддільна від забезпечення всебічного розвитку особистості. Своєю чергою такий розвиток не уявляється можливим без здобуття особою придатного для функціонування в сучасному суспільстві освітнього рівня, що зумовлює її активну діяльність з реалізації належного їй суб'єктивного права на освіту. Саме в процесі реалізації цього права людина долучається до процесу набуття знань, умінь, навичок, інформації, тобто забезпечується її доступ до духовно-культурних цінностей людської цивілізації. Такий доступ до цих цінностей є найбільш значимою для кожної людини соціальною потребою, задоволення якої сприяє створенню гідних умов життя кожному, справді вільному і всебічному розвитку людської особистості [1].

Водночас реалізація такого права передбачає організацію та функціонування мережі навчальних закладів, покликаних надавати особі освітні послуги на всіх рівнях і етапах освіти. Процес надання таких послуг своєю чергою повинен мати об'єктивний, науково зумовлений, планомірний характер – від нижчого (дошкільна освіта) до вищого (вища освіта) рівня.

Суб'єктивному праву особи на освіту кореспондує обов'язок держави надати хоча б мінімальні гарантії задля забезпечення доступності освітніх послуг у межах функціонування відповідної мережі навчальних закладів. Відтак реалізація права особи на освіту передбачає синтез діяльності мережі навчальних закладів різних форм власності із діяльністю самої держави, що має забезпечувальний та управлінський характер. Така державна діяльність має багатоплановий характер в освітній галузі, але насамперед вона стосується як «позитивізації» права особи

на вищу освіту, так і легітимациї (закріплення) організаційно-правових засад реалізації згаданого права.

Комплексне наукове дослідження сфери правового регулювання діяльності закладів вищої освіти неможливе поза контекстом цільової та функціональної спрямованості такої діяльності, скерованої, зокрема, на реалізацію державної освітньої політики, покликаної сприяти всебічній реалізації права людини на освіту. При цьому визначальною є нормативно-правова модель регулювання освітніх відносин, встановлена на конституційному рівні. Така модель формується саме на найвищому рівні нормативного опосередкування – на рівні відповідних конституційних норм, що мають взаємопов'язаний характер і загалом «програмують» модель комплексного правового регулювання суспільних відносин у сфері вищої освіти. Конституційне регулювання питань вищої освіти та відповідне програмування правового закріплення цієї сфери суспільних відносин є об'єктивним відображенням загальносуспільного значення та функціональних властивостей феномену вищої освіти для розвитку особистості, суспільства і держави, втіленням суспільної цінності зазначеного феномену в сучасних умовах розвитку глобалізованої цивілізації.

Відтак ключове значення в конституюванні вихідних засад правового регулювання господарської діяльності закладів вищої освіти має саме конституційно-правове закріплення права на освіту та форм його здійснення через діяльність закладів вищої освіти як організаційної ланки, покликаної сприяти реалізації права людини на вищу освіту як елемента суб'єктивного права на освіту взагалі.

Формулювання та реалізація відповідної конституційної моделі освітніх відносин закономірно передбачає врахування базових системних закономірностей у сфері вищої освіти, особливо актуальних і значимих у сучасних умовах. Зокрема, в умовах розвитку сучасної цивілізації стає дедалі очевиднішим, що без освіти людина вже не може бути конституційована як повноцінна дієздатна особистість, наділена різноманітними креативними властивостями, особистість, здатна не лише акумулювати накопичений попереднім розвитком суспільства культурний досвід, але й критично його переосмислювати й засвоювати, а також свідомо перетворювати у процесі своєї діяльності оточуюче середовище, змінювати себе, суспільство і світ загалом. У цьому сенсі, як ніколи раніше, нині актуальною є загальновідома сентенція уславленого англійського мислителя Ф. Бекона: «Знання – сила». А ось відомий американський політичний і державний діяч, третій президент США Т. Джеферсон стверджував, що коли народ є недостатньо освіченим для здійснення своєї влади з повною відповідальністю, слід не поз-

бавляти його влади, а наділяти шляхом надання освіти [2].

За твердженням сучасних учених та філософів, «освіта стає стратегічним ресурсом соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави в міжнародному просторі» [3; 4]. Одночасно вона «сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню й удосконаленню суспільства за допомогою спеціально організованої цілеспрямованої соціалізації та інкульту-

турації окремих індивідів, вираженій у системі, що містить освітні установи, органи управління ними, освітні стандарти, які забезпечують їх функціонування і розвиток» [3]. Нехтування взаємовпливів освітнього та економічного процесів може призводити до падіння інституційної спроможності як освітньої, так і економічної сфер розвитку суспільства [5].

Висновки. На науковому рівні найбільш переконливими є концепції, що узагальнюють соціологічні та юридичні аспекти феномену освіти, що з достатнім рівнем переконливості можуть бути екстрапольовані і до сфери вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Резванова Л.А. Сущность социального государства и ее проявление в сфере образования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01 – Теория и история права и государства ; История правовых учений ; Науч. рук. Д. Ю. Шапсугов. Ростов-на-Дону, 2004. 22 с.
2. Ладиченко В. Проблеми та перспективи сучасної вищої юридичної освіти. *Юридична Україна*. 2011. № 2. С. 7.
3. Губерська Н.Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти : дис. ... докт. юрид. наук. Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. С. 4.
4. Лисенко М.В. Інноваційна парадигма вищої освіти України за умов переходу до інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Спеціальність 09.00.10 – Філософія освіти ; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Київ, 2013. С. 6.
5. Топузов М.Л. Організаційно-економічний механізм інформатизації вищої освіти : дис. ... канд. екон. наук. Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством ; ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2016. С. 10.